

- Sea State University Complex “Kyiv-Mohyla Academy”]. August, Pedagogy, 2013, vol 215, Issue. 203, P. 52–56, Access: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Npchduped_2013_215_203_14.pdf.
12. Holodniy O.I. *Pedagogika psihologija i medico-biologijni problem fizujnogo vihovannia i sportu* [Pedagogy, psychology and medical-biological problems of physical education and sport], Kharkiv, HOVNOKU-KSADA, 2010, № 3, P. 130–133.
13. *Sjodo rozrobky planu zahodiv z provedennia antialkogolnoi kompanii v Ukrainy* [With respect to the development of the Action Plan on anti-alcohol campaign in Ukraine] [Electronic resource], Access: <http://www.moral.gov.ua/news/598>.

Рецензент: канд. наук з фіз. вих., доц. Випасняк І. П.

УДК 796.011.1.001.76/373

ББК 75.0

Людмила Хохлова

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ У ШКОЛЯРІВ

У статті наведено аналіз матеріалів вітчизняних і зарубіжних наукових джерел, що стосуються організації навчально-вихованого процесу у школах та його впливу на формування в учнів здорового способу життя.

Узагальнено, що діяльність шкіл повинна розглядатися як комплексний організаційно-педагогічний підхід до навчально-виховного процесу у напрямку формування та зміцнення здоров'я школярів. Для вдосконалення та впровадження такої форми роботи шкіл, необхідно вивчити ступінь реалізації таких складових компонентів освітнього процесу, як створення здоров'язберігаючого середовища у загальноосвітньому навчальному закладі, оптимізацію процесу участі учнів у навчальній діяльності, створення системи контролю та моніторингу за здоров'ям школярів та розробити сучасні організаційні підходи до управління “Школою сприяння здоров'ю”.

Наведені висновки відкривають перспективу пошуку шляхів і методів вдосконалення діяльності загальноосвітніх шкіл для підвищення ефективності формування в учнів здорового способу життя.

Ключові слова: навчально-вихований процес, школа, учні, здоровий спосіб життя.

В статті приведен аналіз матеріалів отечественных и зарубежных научных источников, касающихся организации учебно-воспитательного процесса в школах и его влияния на формирование здорового образа жизни.

Обобщено, что деятельность школ должна рассматриваться как комплексный организационно-педагогический подход к учебно-воспитательному процессу в направлении формирования и укрепления здоровья школьников. Для совершенствования и внедрения такой формы работы школ, необходимо изучить степень реализации таких составляющих компонентов образовательного процесса, как создание здоровьесберегающей среды в общеобразовательном учебном заведении, оптимизацию процесса участия учащихся в учебной деятельности, создание системы контроля и мониторинга за здоровьем школьников и разработка современных организационных подходов к управлению “Школой содействия здоровью”.

Приведенные выводы открывают перспективу поиска путей и методов совершенствования деятельности общеобразовательных школ для повышения эффективности формирования у школьников здорового образа жизни.

Ключевые слова: учебно-воспитательный процесс, школа, ученики, здоровый образ жизни.

The paper presents the analysis of materials national and foreign literature concerning the organization of educational process in schools and its impact on the promotion of healthy lifestyles. Summarized, that the activities of the schools, should be seen as a complex organizational and pedagogical approach to the educational process in the direction of establishing and strengthening the health of schoolchildren. For the improvement and implementation of such a form of schools, it is necessary to study the extent to which these constituents of the educational process as creating a health-promoting environment in secondary schools, optimization of the process of participation of students in learning activities, creation of a system to control and monitor the health of students and the development of modern organizational approaches management “School for Health Promotion”.

These findings offer the prospect of finding ways and methods of improving the activity of secondary schools to improve the efficiency of formation of schoolchildren healthy lifestyle.

Key words: *teaching and educational process, school, schoolchildren, healthy lifestyle.*

Постановка проблеми та аналіз результатів останніх досліджень. Проблема формування здорового способу життя підростаючого покоління України належить до найактуальніших проблем, вирішення якої обумовлює майбутнє держави та подальше існування здорової нації. Сьогодні сферою формування здорового способу життя дітей та підлітків є система освіти. Згідно державної програми “Освіта” (Україна ХХІ століття) та “Національної доктрини освіти України у ХХІ столітті” стратегічним завданням освіти є виховання освіченої, творчої особистості, всебічний розвиток людини, становлення її духовного, психічного та фізичного здоров’я. Тому обов’язковим компонентом національної системи освіти мають бути знання про формування, збереження та зміцнення здоров’я.

Діяльність загальноосвітнього закладу щодо збереження та зміцнення здоров’я учнів лише тоді може вважатися повноцінною і ефективною, якщо певною мірою професійно та ефективно у єдиній системі реалізуються здоров’язберігаючі та здоров’я-формуючі технології. Ефективність процесу формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя залежить від відповідної спрямованості як навчального, так і виховного процесу, форм і методів його організації.

Разом з тим, ураховуючи існуючу тенденцію погіршення стану здоров’я дітей, розповсюдженість соматичних, нервово-психічних порушень здоров’я школярів, існування проблеми соціально-психологічної адаптації дітей та молоді, перед навчальними закладами постає завдання організувати навчально-виховний процес на засадах збереження здоров’я, розвивати професіоналізм педагогів щодо формування основ здорового способу життя, культури здоров’я, превентивного навчання і виховання дітей та учнівської молоді.

Зазначена проблема набуває ще більшого значення для сучасної школи, про що свідчать документи Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. Адже, спостерігається негативна тенденція щодо погіршення стану здоров’я учнівської молоді. Однією з головних причин цьому є відсутність співпраці педагогічного колективу та батьків, необізнаність батьків з даною проблемою, відсутність свідомого ставлення до свого здоров’я як школярів, так і їх батьків, неосвіченість вчителів щодо правильних форм та методів формування, зміцнення та укріплення здоров’я учнів. Тому проблема формування здорового способу життя дітей шкільного віку залишається актуальною та своєчасною.

Стратегія та основні напрямки розвитку загальної середньої освіти викладені у положеннях Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти. Такі його галузі як “Природознавство” та “Здоров’я і фізична культура” передбачають формування фізичного здоров’я дітей та молоді та використання засобів його збереження і зміцнення [10, 11].

До змісту першої освітньої галузі віднесені знання про будову, функціонування, розвиток організму людини, принципи функціонування регуляторних систем, місце і роль людини в світі, надання першої допомоги при нещасних випадках, використання знань для ведення здорового способу життя, уміння оцінювати небезпечність впливу факторів середовища і власної поведінки на особисте здоров’я та здоров’я наступних поколінь [11].

До змісту другої з вказаних освітніх галузей включені знання та уміння, які сприяють формуванню основ щодо забезпечення всебічного розвитку здоров’я учнів,

підвищення рівня їх фізичної підготовленості, формування і поліпшення основних життєво важливих рухових навичок, із підготовки школярів до активної участі в забезпеченні повноцінного тривалого життя в природних, техногенних та соціальних умовах, із безпечної трудової діяльності та надання першої допомоги, з захисту Вітчизни та вибору професії [4, 11].

У молодшій і старшій школі сутність освітньої галузі “Здоров’я і фізична культура” розкривається у наступних змістовних лініях: фізичне здоров’я людини, духовне здоров’я людини, соціальне здоров’я людини. Наповнення змістових ліній “Соціальне здоров’я людини” та “Духовне здоров’я людини” спрямоване на ознайомлення учнів із засадами соціальної адаптації, підготовку їх до дорослого життя та професійного самовизначення; способи формування і виявлення у них духовного здоров’я, збереження життя і здоров’я учнів, формування стійких мотиваційних установок і застосування набутих знань стосовно здорового способу життя, підготовку до захисту Вітчизни та вибору професії [2].

Зміст лінії “Фізичне здоров’я людини” створює передумови для вивчення школярами особливостей власного організму та його фізичного розвитку, основ здорового способу життя, особливостей і засобів фізичної культури як основного способу фізичного самовдосконалення, набуття практичних навичок щодо систематичних занять фізичною культурою, відновлення і корекції власного здоров’я, уміння організації активного і безпечного дозвілля та відпочинку, навичок надання першої допомоги [3].

Реалізація освітньої лінії “Фізичне здоров’я людини” покладена на систему шкільного фізичного виховання, яка складається з обов’язкового компоненту (урок або заняття, спортивно-оздоровчі заходи в режимі навчального дня) та позаурочного компоненту (заняття у секціях та гуртках спортивного спрямування у навчальному закладі, позашкільних навчальних закладах, самостійні заняття, участь у оздоровчих та спортивних заходах) [10].

Однак, як свідчать наукова література та практична діяльність, у загальноосвітніх школах, починаючи з 1998 року, увесь комплекс завдань освітньої лінії “Фізичне здоров’я людини” покладений на урочну форму занять. Про це свідчать навчальні програми з дисципліни “Фізична культура” та ряд наукових досліджень [1, 12, 13].

Одним із пріоритетних напрямів реформування виховання учнів, є забезпечення повноцінного фізичного розвитку дітей, охорона та зміцнення їхнього здоров’я. Отже, вчителі створюють позитивну ауру, культ здоров’я в класі, в школі і в сім’ї. Останнім часом через різноманітність та різноплановість форм навчання, виникає необхідність вивчення їх впливу на фізичне та психічне здоров’я дітей. Це актуальна проблема, оскільки окремі освітні моделі, програми, підручники можуть мати негативний вплив на здоров’я учнів або ж ніяк не сприяють його покращенню, бо не враховують основних наукових засад фізичного та психічного розвитку дитини. І тому сьогодні набуває актуальності і практичної значущості проблема створення педагогічних технологій, які б не тільки зберігали, а й покращували здоров’я дітей.

Мета дослідження – дати характеристику сучасних організаційно-педагогічних умов удосконалення шкільного навчально-вихованого процесу, спрямованого на формування в учнів здорового способу життя.

Методи та організація дослідження. Теоретичний аналіз, вивчення джерельної бази по організації навчально-вихованого процесу у школах та його впливу на формування в учнів здорового способу життя.

Результати дослідження. За основними положеннями теорії педагогіки, урок фізичної культури повинен реалізувати три завдання: освітнє, оздоровче (розвивальне) та виховне. Проте, зазвичай, зміст уроку спрямовується на опанування учнями певних знань, вмінь та навичок (відповідно до теми, яка вивчається), при цьому оздоровлення та виховання учнів носить другорядний, по суті – декларативний характер [6].

Такі особливості фахівці пояснюють тим, що на уроці, спрямованому на вивчення нового матеріалу, рівень моторної щільності становить 45–55%, а в процесі закріплення вивченого матеріалу рівень моторної щільності становить 75–85%. Також відмічають, що великий обсяг теоретичних знань із дисципліни “Фізична культура”, які повинні даватися на уроці, також знижує моторну щільність уроку. Як наслідок, на уроках із фізичної культури учні не отримують належного обсягу рухової активності у відповідності до існуючих санітарно-гігієнічних норм [2].

Недостатній рівень реалізації виховних завдань у межах урочної форми фізичного виховання, науковці пояснюють тим, що урок має чітку структуру, тобто обов’язковий алгоритм дій вчителя спрямований на навчання учнів, який необхідно виконати упродовж обмеженого часу (45 хвилин). Вищевикладене свідчить про те, що реалізувати оздоровчі та виховні завдання у межах урочної форми досить складно. Як наслідок, на сьогодні приблизно 90% школярів мають відхилення у стані фізичного і психічного здоров’я [7].

Під час навчання дітей у школі у п’ять разів зростає частота порушень зору, в чотири рази – порушень постави, в три рази – патології органів травлення. За даними академії медичних наук України (2010 р.), захворюваність дітей шкільного віку за останні десять років зросла на 27%, і тільки у 7% школярів спостерігається задовільний функціональний стан організму, в першому класі нараховується більше 30% дітей із хронічними захворюваннями, а в дев’ятому класі кількість таких учнів зростає до 64%. Наведена статистика свідчить про низьку ефективність реалізації оздоровчих завдань у межах урочної форми фізичного виховання учнів. Очевидно, що для збільшення обсягу рухової активності школярів та з метою розширення впливу на їх мотиваційну сферу (формування фізичної культури особистості), необхідно змінити підходи до організації та розширити систему позаурочних оздоровчих та спортивно-масових заходів, які проводяться в школі [8].

На сучасному етапі розвитку загальноосвітньої школи це є одним із перспективних напрямків, адже на сьогодні різними видами спортивно-оздоровчої роботи охоплено біля 25% школярів [10].

Сучасний практичний досвід доводить, що освіта, виховання та здоров’я школярів нерозривно пов’язані. Тому фахівці говорять про те, що поєднання освітніх та виховних технологій із технологіями охорони здоров’я школярів у підсумку дає модель “Школи сприяння здоров’ю”. Такий підхід, як свідчить європейський досвід, позитивно впливає на усіх учасників навчально-виховного процесу як у ЗНЗ, так і за його межами. Діяльність такого ЗНЗ базується на моделі загального соціального здоров’я, через комплексну організацію усього освітнього процесу, за умови приділення великої уваги кожній окремій особистості, яка розглядається як цілісна в умовах динамічного оточення [12].

Таке формування освітнього процесу у свій час було запропоноване В. Сухомлинським. Він говорив, що “...турбота про здоров’я – це найважливіша праця вихователя...”. Великий педагог встановив, що приблизно 85% випадків відставання у навчанні пов’язані з поганим станом здоров’я та захворюваннями. Ним введено по-

няття “Медична педагогіка”, суть якої полягала у пробудженні в хворих дітей життєрадісних почуттів, відвертання їх уваги від тяжких думок та переживань, щоб не дати дитині зрозуміти, що до неї ставляться як до хворої [4].

Основою здорового виховання школярів за В. Сухомлинським є навчання учнів відповідно до їх вікових особливостей та провідна роль дитини у педагогічній системі, яку педагог розглядав, як цілісну особистість із її потребами та прагненнями, у вихованні якої необхідно дотримуватись “золотого правила”: любити дитину не такою як вона є, а такою, якою вона повинна бути. Це, на думку вченого, є “...безперервна праця душі, яка забирає багато моральних і фізичних сил та щоденна боротьба за людину...”. Одним із проявів особистості фахівець вважав фізичну красу, що тісно пов’язана з естетичною освітою. Через такий зв’язок учні повинні привчатися розуміти фізичні вправи та заняття окремими видами спорту як необхідну передумову гармонізації фізичних сил, підготовки до активного способу життя [7].

Необхідність саме такого підходу до організації навчально-виховного процесу в сучасній школі обумовлена тим, що на сьогодні близько 50% учнів загальноосвітніх навчальних закладів відчують втому від занять, біля 40% учнів – складність у навчанні, 25% учнів вважають учнівське середовище психологічно некомфортним, у 20% учнів сформувалося відчуття несприйняття їх як особистостей із боку педагогів, а у 15% із них – відчуття несправедливого ставлення з боку педагогів [2, 6].

У відповідності з вищенаведеним, “Школа сприяння здоров’ю” повинна стати такою системою організації навчально-виховного процесу у загальноосвітньому навчальному закладі, яка була б спрямована на формування гармонійно розвинутої (фізично, духовно, морально, соціально) особистості, завдяки поєднанню педагогічних, виховних та оздоровчих технологій, в основі яких лежить реалізація потреб школярів. Такий підхід ставить перед педагогічними колективами шкіл ряд вимог щодо реорганізації системи шкільної освіти. В першу чергу, реорганізація повинна торкнутися безпосередньо моделі сучасного вчителя. За словами академіків І. Прокопенко та В.Євдокимова, “...особливого значення набуває інноваційна педагогічна освіта, метою якої є формування інноваційного професійного потенціалу вчителя...”, який володіє дослідницькими методиками та прийомами. Така організація навчання педагогів (як під час навчання студентів у вищих навчальних закладах, так й під час навчання на курсах підвищення кваліфікації), надасть їм можливість творчо підходити до навчального процесу та швидше засвоювати педагогічні технології [5, 12].

Крім того, фахівцями формулюється необхідність у максимальному приділенні уваги до виховної функції фізичного виховання, адже як свідчать результати досліджень, за роки навчання в школі у дітей суттєво зменшується мотивація до досягнення, тобто діти стають більш пасивними [13].

Отже, сучасний вчитель фізичної культури повинен не тільки володіти освітніми технологіями, але й бути в деякій мірі психологом (а у деяких випадках й психотерапевтом), ліквідовуючи протиріччя між психологічним комфортом та дискомфортом на уроці та в позаурочній діяльності для кожного учня. Цей підхід, сприятиме створенню атмосфери довіри між учасниками навчально-виховного процесу, що дозволить легко включати учнів у безпосередню діяльність. У цілому, як вказувалось вище, педагогічний колектив повинен діяти у напрямку формування в школярів здорової особистості, тобто особистості, яка адаптована до суспільного життя. Цієї мети важко досягнути шляхом простої передачі та відтворення знань. Відповідно, система школи повинна реорганізуватися не у формальний заклад для навчання, а у дійсно навчально-виховну установу.

Виходячи з Резолюції Першої конференції Європейської мережі шкіл сприяння здоров'ю “Школа активного зміцнення здоров'я – вклад у справу освіти, охорони здоров'я та демократії”, кожна дитина і молода людина у Європі має право та повинна одержати освіту в школі активного сприяння здоров'ю, у діяльності якої наголос робиться на комплексність у організації шкільного життя [4]. Створення таких шкіл, на думку фахівців, можливе за рахунок реалізації таких концептуальних основ: демократії, справедливості, забезпечення правомочності і реальної компетенції, створення комфортного шкільного середовища, розробки відповідних навчальних планів та програм, підготовки та навчання викладачів, розробки відповідного стандарту визначення ступеня успішності, співробітництва, комунально-суспільної участі громади, безперервності та сталості, інвестицій у майбутнє (рис. 1).

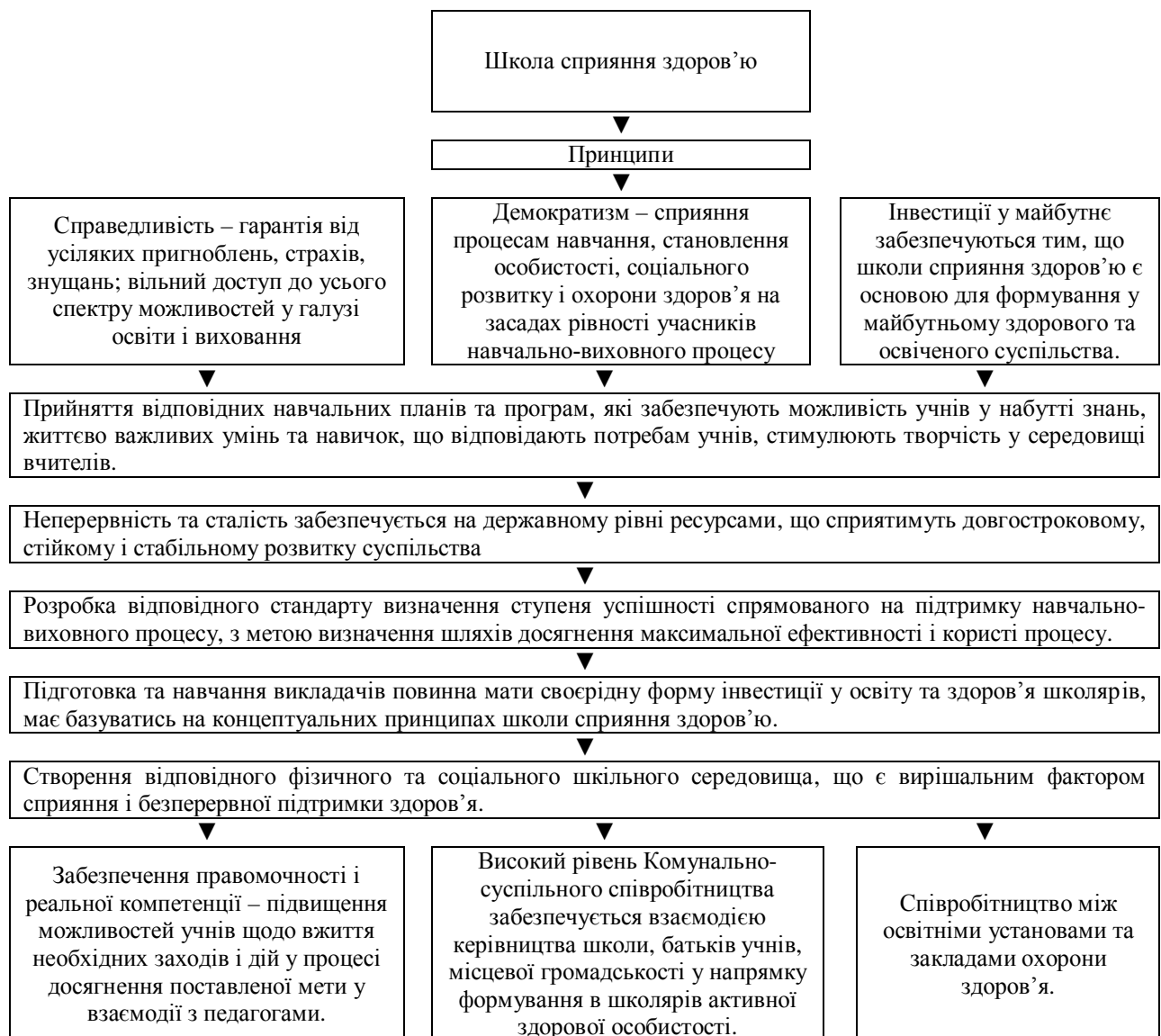

Рис. 1. Схема концептуальних елементів “Школи сприяння здоров'ю” (Хохлова Л., 2012)

Наведена схема (див. рис. 1) узагальнює, що при розбудові “Школи сприяння здоров'ю” не потребується великих зусиль та значних капітальних вкладень, необхідно лише змінити вектор освітнього простору та застосування в педагогічному процесі

організаційних заходів, спрямованих на реалізацію трьох базових принципів: справедливості, демократизму та інвестицій у майбутнє.

Розкриваючи їх, можна констатувати, що заклад такого типу повинен опиратись на справедливу та доступну для усіх бажаючих освітню систему, яка сприяє соціалізації особистості та має на меті формування у майбутньому здорового в усіх відношеннях суспільства.

Реалізувати цю мету можливо за умови приведення завдань та змісту навчальних програм у відповідність із базовими принципами організації традиційного навчально-виховного процесу (урочна та позаурочні і позакласні форми), а також використовуючи інноваційні педагогічні технології (наприклад, рольові та проблемні ігри на уроках та ін.). Одним із важливих напрямків реформування системи шкільної освіти є залучення громадськості до проблем школи. Економічне становище, що склалося в Україні, не дозволяє державі фінансувати систему загальної середньої освіти у повному обсязі, тому необхідно знаходити інші шляхи зміцнення та поповнення матеріально-технічної бази шкіл.

Закономірно, що на уроці, який забезпечений інвентарем та обладнанням, учням набагато цікавіше, у порівнянні з таким, де в арсеналі вчителя є “одна рулетка та свисток”. Другим фактором, що вказує на необхідність залучення громадськості до функціонування шкіл, є особистий батьківський приклад для школярів. Проведені фахівцями Харківської державної академії фізичної культури дослідження вказують на те, що серед школярів найбільшим авторитетом є батьки [4, 12].

Важливу роль у цьому процесі також відіграють засоби масової інформації, які через соціальну рекламу формують у суспільстві позитивне ставлення до здорового фізично активного способу життя.

Висновок

Проведений аналіз концептуальних підходів до діяльності “Шкіл сприяння здоров’ю” показав, що така діяльність повинна розглядатися як комплексний організаційно-педагогічний підхід до навчально-виховного процесу у напрямку формування та зміцнення здоров’я школярів. Для вдосконалення та впровадження такої форми роботи шкіл, необхідно вивчити ступінь реалізації таких складових компонентів освітнього процесу, як створення здоров’язберігаючого середовища у загальноосвітньому навчальному закладі, оптимізацію процесу участі учнів у навчальній діяльності, створення системи контролю та моніторингу за здоров’ям школярів та розробити сучасні організаційні підходи до управління “Школою сприяння здоров’ю”.

Перспективним у подальшому є пошук шляхів і методів вдосконалення діяльності загальноосвітніх шкіл для підвищення ефективності формування в учнів здорового способу життя.

1. Баєва Т. Формування здорового способу життя в особистісно орієнтованому виховному процесі життя / Т. Баєва // Соціально-педагогічні проблеми сучасної середньої та вищої освіти в Україні. – Житомир : ЖДПУ, 2002. – С. 172–173.
2. Білик В. Г. Педагогічні аспекти фізичного виховання та спорту у формуванні ставлення до здорового способу життя дітей та підлітків / В. Г. Білик, С. А. Ігнатенко, К. В. Палієнко, В. В. Солнцева, С. В. Страшко // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка (Серія Педагогічні науки). – Чернігів : ЧДПУ, 2006. – Вип. 35. – С. 431–434.
3. Васічкина О. В. Здоровий спосіб життя як складова життєвої компетентності учнів / О. В. Васічкина, В. О. Смоляр // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – Х. : ХДАДМ (ХХП), 2007. – № 11. – С. 221–225.
4. Волошин О. Р. Здоровий спосіб життя – через школу нового типу / О. Р. Волошин // Слобожанський науково-спортивний вісник. – Х. : ХДАФК, 2007. – Вип. 11. – С. 13–15.

5. Гіжевський В. Формування здорового способу життя серед підлітків і молоді / В. Гіжевський // Соціально-педагогічні проблеми сучасної середньої та вищої освіти в Україні. – Житомир : ЖДПУ, 2002. – С. 179–182.
6. Дубогай О. Навчання в русі : здоров'язберігаючі педагогічні технології в початковій школі / О. Дубогай. – К. : Шк. світ, 2005. – 112 с.
7. Корінчик Л. Виховання свідомого ставлення до збереження і зміцнення здоров'я / Л. Корінчик // Соціально-педагогічні проблеми сучасної середньої та вищої освіти в Україні. – Житомир : ЖДПУ, 2002. – С. 189–191.
8. Лебединець Н. В. Гігієнічна оцінка умов, режимів та організації навчально-виховного процесу за різних педагогічних технологій як факторів впливу на здоров'я школярів / Н. В. Лебединець // Довкілля та здоров'я. – 2009. – № 2. – С. 65–68.
9. Мицкан Б. Підвищення ефективності виконання освітніх та виховних завдань у “школах сприяння здоров'ю” / Богдан Мицкан, Едуард Лапковський, Людмила Хохлова // Вісник Прикарпатського університету. Серія: Фізична культура. – 2013. – Вип. 17. – С. 88–94.
10. Національна програма “Діти України”: психолого-педагогічні умови реалізації // Педагогічна газета. – 1996. – № 8. – С. 14.
11. Правові системи НАУ: НАУ-Online. – Режим доступу : <http://www.zakon.nau.ua/doc/?uid=1082.225.2&nobreak=1>.
12. Солопчук М. С. Сучасні вітчизняні та зарубіжні підходи до формування здорового способу життя школярів / М. С. Солопчук, А. В. Заїкін, Д. М. Солопчук // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – Х. ; Донецьк : ХДАДМ (ХХІІІ), 2006. – № 10. – С. 233–235.
13. Сущенко Л. П. Історичний аспект становлення поняття “здоровий спосіб життя” людини у давньому світі та середніх віках / Л. П. Сущенко // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції з валеології “Формування, збереження і зміцнення здоров'я підростаючого покоління як обов'язковий компонент системи національної освіти”. – К. : ІЗМН, 1997. – С. 47–52.

References:

1. Baev T. *Socialno-pedagogijni problemy sujasnoyi serednoyi i vusjoi osvity v Ukrajinі* [Social and educational problems of modern secondary and higher education in Ukraine], Exactly: ZHDPU, 2002, P. 172–173.
2. Bilyk V. G. *Visnik Jernigivskogo derjavnogo pedagogojnogo univervitetu imeni Shevjenka* [Bulletin of Chernihiv State Pedagogical University named after TG Shevchenko (Series Pedagogical Sciences)], Chernigov, CHDPU, 2006, vol. 35, P. 431–434.
3. Vasichkyna A. V. *Pedagogoka, psohologija ta medico-biologojni problem fizijnogo vihovaniya* [Pedagogy, psychology and medical-biological problems of physical education and sport]. – Kharkov: KSADA (HNPI), 2007, vol. 11, P. 221–225.
4. Voloshin R. *Slobzhanskiy naukovо-sportivniy visnik* [Scientific Herald sports]. HDAFK, 2007, vol. 11, P. 13–15.
5. Hizhevskyy V. *Socialno-pedagogijni problemy sujasnoyi serednoyi i vusjoi osvity v Ukrajinі* [Social and educational problems of modern secondary and higher education in Ukraine] Exactly: ZHDPU, 2002, P. 179–182.
6. Dubohay A. *Navjanniya v rusi: zdorovjazberigayuji pedagogijni tehnologiyi v pojatkoviy skoly* [Learning in Motion: Health-educational technology in elementary school], Kiev: HQ. World, 2005, 112 p.
7. Korinchyk L. *Socialno-pedagogijni problemy sujasnoyi serednoyi i vusjoi osvity v Ukrajinі* [Social and educational problems of modern secondary and higher education in Ukraine], Exactly: ZHDPU, 2002, P. 189–191.
8. Lebedynets N. V. *Dovkillya ta zdorovja* [Environment and Health], 2009, vol. 2, P. 65–68.
9. Mytskan B. *Visnik Prikarpetskogo universitetu. Serija: Fizijna kultura* [Bulletin Prikarpatyky University. Series: Physical Education], 2013. – Issue 17, P. 88–94.
10. *Nacionalna programa* [Educational newspaper], 1996, vol. 8, P. 14.
11. *Pravovi sistemy NAU* [Legal systems NAU] NAU-Online, Access to the website: <http://www.zakon.nau.ua/doc/?uid=1082.225.2&nobreak=1>.
12. Solopchuk M.S. *Pedagogoka, psohologija ta medico-biologojni problem fizijnogo vihovaniya* [Pedagogy, psychology and medical-biological problems of physical education and sport], Kharkiv, Donetsk: KSADA (HNPI), 2006, vol. 10. – P. 233–235.
13. Sushchenko L. P. *Materialu maznarodnoyi naukovо-practijnoi konferenciji z valeologiji* [International Scientific Conference The basics of “Forming, preserving and strengthening the health of the younger generation as a mandatory component of the system national Education] Kiev, IZMN, 1997, P. 47–52.

Рецензент: канд. біол. наук, доц. Лісовський Б. П.